

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.cbos.pl> E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/51/51/96

PRZYCZYNY NIEPOWODZENIA REFERENDUM UWŁASZCZENIOWEGO I JEGO EFEKTY

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, KWIECIEŃ '96

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

W ogólnonarodowym referendum¹ przeprowadzonym po raz pierwszy w III Rzeczypospolitej wzięła udział tylko jedna trzecia Polaków uprawnionych do głosowania (według danych PKW 32,4%). Mimo że zdecydowana większość uczestników referendum opowiedziała się za przeprowadzeniem uwłaszczenia obywateli, to jego ustalenia nie mają dla rządu mocy wiążącej. Miało ono zatem wyłącznie charakter społecznej konsultacji na temat form powszechnej prywatyzacji oraz uwłaszczenia obywateli, a udział w nim o niczym nie rozstrzygnął. Metaforycznie można by powiedzieć, że politycy kosztem około 400 mld starych złotych załatwili Polakom korepetycje z demokracji, w których ci ostatni nie mieli jednak ochoty wziąć udziału. Dlaczego mimo pozytywnego stosunku do wszelkich form demokracji bezpośredniej tym razem „uczniowie” nie chcieli w nich uczestniczyć? Czy był to problem motywacji, stosunek do przedmiotu czy też niezrozumienie materiału? Na te pytania próbowaliśmy znaleźć odpowiedź w marcowym sondażu CBOS².

SPOLECZNA DIAGNOZA NISKIEJ FREKWENCJI

W badaniach przedreferendalnych około połowy ankietowanych deklarowało swój udział w głosowaniu. Jednak, jak pokazują inne wskaźniki, deklaracje te w znacznej części należało traktować raczej jako wyraz postawy proobywatelskiej niż faktyczną zapowiedź pójścia do urn. Przed referendum o swoim zainteresowaniu tą sprawą mówiło tylko 42% badanych. Niewiele większy odsetek ankietowanych (44%) wierzył w sensowność tego

¹ Chociaż 18 lutego odbyły się formalnie rzecz biorąc dwa referenda: zarządzane przez prezydenta i Senat oraz zarządzane na wniosek Sejmu, to z uwagi na czytelność tekstu, a także nieobecność takiego podziału w świadomości społecznej, będziemy się posługiwać określeniem zbiorczym mówiąc o referendum uwłaszczeniowym.

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (70) zrealizowano w dniach 7-11 marca ‘96 na reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności kraju (N=1209).

przedsięwzięcia - zgadzał się ze stwierdzeniem, że wyniki referendum faktycznie staną się punktem wyjścia przeprowadzenia powszechnego uwłaszczenia obywateli. Większość respondentów sądziła, że wpływ wyników będzie niewielki albo żaden. W przedreferendalnych badaniach najwyraźniej ujawnił się jednak brak orientacji w kwestiach, których dotyczyło referendum - o swojej niewiedzy mówiło niemal dwie trzecie badanych (64%), dalsza jedna piąta (19%) czuła się nie w pełni doinformowana. Tylko co siódmy ankietowany (15%) ocenił, że posiadane informacje są dla niego wystarczające, by móc z pełną odpowiedzialnością głosować³.

Według obecnej oceny badanych, referendum skończyło się fiaskiem, gdyż społeczeństwo było niedostatecznie poinformowane o jego problematyce. W odpowiedzi na pytanie otwarte o diagnozę niskiej frekwencji najczęściej badanych (42%) mówiło o braku rozeznania społeczeństwa w całej sprawie. W tej diagnozie mieści się zarówno niezrozumienie sensu i idei tego referendum - brak orientacji, czemu ono tak naprawdę służy (11% wskazań), jak i niezrozumienie samych pytań (10%). Dla 3% badanych kluczowa była niemożność oszacowania „zysków i strat”, czyli własnych interesów w całej tej sprawie, a zatem nieumiejętność indywidualnego rozstrzygnięcia, jak właściwie należałoby odpowiedzieć.

	CBOS
Jak Pan(i) sądzi, dlaczego tak wiele osób nie wzięło udziału w referendum?	
Ponieważ ludzie nie rozumieli, o co chodzi, nie mieli rozeznania	42%
Bo mieli za mało informacji lub informacje były sprzeczne	27%
Ludzie nie mieli przekonania, że to coś da, przyniesie jakiś skutek	15%
Ludzie nie wierzą władzy, nie mają zaufania do polityków	11%
Z powodu zubożenia, ludzie mają dość wszystkiego	9%
Bo to, co najlepsze, i tak już sprzedano, nie ma już czego uwłaszczać	6%
Bo sprawa była za bardzo upolityczniona	4%
Z powodu niskiej świadomości społecznej, z głupoty	4%
Było źle zorganizowane, kampania informacyjna zaczęła się za późno	4%

³ Patrz komunikaty CBOS: „Referendum uwłaszczeniowe i w sprawie rozdysponowania majątku narodowego”, „Referenda uwłaszczeniowe - deklaracje udziału, zainteresowanie i stosunek do poszczególnych kwestii”, „Referenda uwłaszczeniowe”, luty '96.

Dla jednej czwartej badanych (27%) czynnikiem, który zdecydował o niskiej frekwencji, był niedostatek informacji. W tym aspekcie wskazywano zarówno na ilościowy charakter tego niedostatku - w ocenie badanych tych informacji było po prostu zbyt mało, jak i na ich nieodpowiednią jakość - mówiono o poczuciu zagmatwania, a nie wyjaśnienia całej problematyki. Nisko oceniono zatem kompetencje i skuteczność sfery publicznej informacji. Za niezadowolające uznano umiejętności przełożenia kwestii, o które pytano w referendum, na kategorie pojęciowe i język zrozumiały dla zwykłych ludzi. Jako konkretną przyczynę niskiej frekwencji wskazywano również zbyt późne rozpoczęcie kampanii informacyjnej oraz niefortunny termin samego referendum - okres wyjazdów związanych z feriami w szkołach.

W ocenie 15% badanych, głównym problemem był brak wiary w celowość całego przedsięwzięcia; ludzie powątpiewali, czy ich głosowanie przyniesie jakiś skutek. Dalsze 9% respondentów zwracało uwagę na generalne zniechęcenie Polaków do polityki, a nawet ogólne zubożenie (*ludzie mają dość wszystkiego*) jako dominantę w postawie obywateli wobec państwa. W innych wypowiedziach (4%) to zubożenie oceniano wyraźnie pejoratywnie - mówiono o niskiej świadomości społecznej, braku wyrobienia politycznego czy nawet wręcz głupocie.

Z powyższymi diagnozami wiąże się - oceniany przez 11% ankietowanych jako kluczowy - brak zaufania do sfery polityki. W tych ocenach mieści się zarówno ogólny brak zaufania do polityków (*ludzie nie wierzą politykom* - 5% wskazań) i do rządów obecnej koalicji (*rząd i tak robi, co zechce* - 3%), jak i nadszarpnięte zaufanie związane ze składanymi niegdyś obietnicami bez pokrycia, m.in. obietnicą 100 mln dla każdego (2%).

Ponad 6% badanych stwierdziło, że generalnie zaczęto mówić o uwłaszczeniu obywateli zbyt późno, całą sprawę należało rozważać kilka lat temu. Obecnie - według ich oceny - najlepsze zakłady zostały już sprywatyzowane w inny sposób, bez powszechnego i w miarę sprawiedliwego udziału wszystkich obywateli. Niepowodzenie referendum wynika zatem stąd, że *to, co najlepsze, i tak już zostało sprzedane, a teraz faktycznie nie ma już czego uwłaszczać*.

Powyższe diagnozy potwierdzają się również w przypadku pytania o charakterze zamkniętym. Ponad dwie trzecie ankietowanych zgodziło się ze stwierdzeniem, że przyczyną niskiej frekwencji było niezrozumienie kwestii postawionych w pytaniach. Niewiele mniejszy odsetek badanych potwierdził tezę o niedotarciu do społeczeństwa odpowiednio czytelnich informacji na ten temat.

Dość interesująco kształtują się zróżnicowania ocen w zależności od sympatii politycznych. Mimo że zarówno w elektoratach obu kontrkandydatów z II tury wyborów prezydenckich, jak i w potencjalnych elektoratach partii politycznych ogólna ocena (poza jedną kwestią) wygląda podobnie, to wyraźnie inaczej rozkładają się akcenty.

Tabela 1 w procentach

<i>Można spotkać różne opinie na temat przyczyn niskiej frekwencji w referendum. Które z poniższych opinii uważa Pan(i) za najbliższe prawdy?*</i>	Elektorat L. Wałęsy	Elektorat A. Kwaśniewskiego	Odpowiedzi ogółem
Ludzie nie poszli głosować, bo nie rozumieli, o co w tych pytaniach tak naprawdę chodzi	64	77	70
Za mało było informacji, wyjaśnień na temat referendum	69	62	63
Koalicji rządowej nie zależało na tym, żeby referendum się udało	32	6	15
Referendum dotyczyło spraw, o których powinni decydować fachowcy, a nie zwykli ludzie	5	18	12
Ludzie nie chcą prywatyzacji majątku państwowego	4	11	10
Sprawy, których dotyczyło referendum, nie są ważne dla zwykłych ludzi	9	5	8
Opozycja, która nawoływała do udziału w referendum, ma słabe poparcie w społeczeństwie	9	8	8
Trudno powiedzieć	3	2	3

*Badani mogli wskazać najwyżej dwie odpowiedzi.

W skrócie można by powiedzieć, że w interpretacji osób, głosujących w ostatnich wyborach na Lecha Wałęsę, przyczyn braku sukcesu referendum należy dopatrywać się w niechętniej postawie koalicji rządowej. Co trzeci wyborca Wałęsy zgodził się ze stwierdzeniem, że koalicji rządowej nie zależało na tym, żeby referendum się udało. Wynika stąd również wyraźnie większe niż w elektoracie Kwaśniewskiego znaczenie przypisywane brakowi wystarczającej informacji na ten temat, co w dużym stopniu zależało od polityki informacyjnej prowadzonej przez rząd.

Wśród innych różnic warto jeszcze zauważyć, że dla elektoratu byłego lidera SLD bardziej celowe byłoby oddanie decyzji w ręce fachowych gremiów. Natomiast sympatycy Wałęsy częściej obstają za zastosowaniem w tym przypadku zasad demokracji bezpośredniej. Przekonanie o niechętnym stosunku polskiego społeczeństwa do prywatyzacji również nieco częściej podzielają wyborcy Kwaśniewskiego niż Wałęsy.

Podobne zróżnicowanie referendalnych diagnoz można zauważyć w elektoratach poszczególnych partii politycznych.

Tabela 2

w procentach

<i>Gdyby w najbliższą niedzielę odbywały się wybory do parlamentu, na którą z tych partii najchętniej oddał(a)by Pan(i) swój głos?</i>	<i>Można spotkać różne opinie na temat przyczyn niskiej frekwencji w referendum. Które z poniższych opinii uważa Pan(i) za najbliższe prawdy?</i>						
	A	B	C	D	E	F	G
Partie prawicy pozaparlamentarnej	64	66	32	7	7	9	9
NSZZ „Solidarność”	59	67	40	7	4	2	9
Unia Wolności	67	70	26	16	5	2	11
Unia Pracy	73	65	16	10	17	4	13
Polskie Stronnictwo Ludowe	66	58	12	15	9	17	7
Sojusz Lewicy Demokratycznej	70	61	5	19	10	7	13
A - Ludzie nie poszli głosować, bo nie rozumieli, o co w tych pytaniach tak naprawdę chodzi B - Za mało było informacji, wyjaśnień na temat referendum C - Koalicji rządowej nie zależało na tym, żeby referendum się udało D - Referendum dotyczyło spraw, o których powinni decydować fachowcy, a nie zwykli ludzie E - Ludzie nie chcą prywatyzacji majątku państwowego F - Sprawy, których dotyczyło referendum, nie są ważne dla zwykłych ludzi G - Opozycja, która nawoływała do udziału w referendum, ma słabe poparcie w społeczeństwie							

Zwolennicy Unii Wolności, NSZZ „Solidarność” oraz partii prawicowych częściej wybierają interpretację zawierającą w podtekście sugestię pewnego zaniechania ze strony rządu, a ci ostatni wyraźnie częściej wprost przypisują koalicji złą wolę w sprawie referendum.

Najwięcej zwolenników tezy, iż o niskiej frekwencji w referendum zadecydowała niechętna postawa społeczeństwa wobec prywatyzacji, można znaleźć w elektoracie Unii Pracy. Natomiast sympatycy PSL stosunkowo najbardziej są skłonni interpretować ten fakt jako skutek braku znaczenia samej kwestii uwłaszczenia dla społeczeństwa.

KTO GŁOSOWAŁ LUB UWAŻA, ŻE POWINIEN BYŁ GŁOSOWAĆ

Mimo ocen badanych, kładących największy nacisk na brak zrozumienia kwestii, które postawiono w pytaniach referendalnych, o uczestnictwie w referendum uwłaszczeniowym w znacznym stopniu decydowały polityczne sympatie i antypatie. Zgodnie z deklaracjami, udział w głosowaniu 18 lutego wzięło blisko dwie trzecie przeciwników obecnego rządu, podczas gdy większość jego sympatyków oraz osób, którym rząd jest obojętny, nie poszła do lokali wyborczych.

Tabela 3

w procentach

<i>Jak określił(a)by Pan(i) swój stosunek do obecnego rządu?</i>	<i>Czy brał(a) Pan(i) udział w referendum uwłaszczeniowym 18 lutego?</i>	
	Tak	Nie
Jestem jego zwolennikiem	35	65
Mam obojętny stosunek do obecnego rządu	36	64
Jestem jego przeciwnikiem	63	37
Trudno powiedzieć	37	63
Odpowiedzi ogółem	42	58

Przeciwnicy koalicji rządowej w znacznym stopniu byli zdolni przezwyciężyć swoje poczucie niekompetencji i pójść głosować (np. kierując się zaleceniami ugrupowań, z którymi się politycznie utożsamiają), natomiast zwolennicy rządu, a także - co wydaje się najbardziej istotne - osoby wobec niego obojętne, nie miały ochoty tego zrobić. Podobną tendencję można zauważyć w deklaracjach o uczestnictwie w referendum w zależności od poglądów politycznych. Udział w nim wzięło znacznie więcej osób identyfikujących się z prawicą (62%) niż lewicą (26%)⁴.

Można przypuszczać, że o uczestnictwie w referendum w dużym stopniu decydował również stosunek do Kościoła, który zachęcał obywateli do głosowania. O swoim udziale w referendum mówi aż 63% badanych biorących udział w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu i tylko 23% respondentów niepraktykujących.

⁴ Patrz tabele aneksowe.

Uwarunkowania polityczne uczestnictwa w referendum ujawniają się jeszcze silniej w elektoratach kandydatów startujących w wyborach prezydenckich. W referendum uwłaszczeniowym oddało swój głos aż 80% zwolenników Jana Olszewskiego i tylko 29% osób głosujących w I turze na Aleksandra Kwaśniewskiego. Podobnie, choć w mniejszej skali, wyglądają różnicowania między elektoratami obu kontrkandydatów z II tury wyborów prezydenckich.

Tabela 4 w procentach

<i>Na kogo głosowa(a) Pan(i) w I turze wyborów prezydenckich (N=941)</i>	<i>Czy brał(a) Pan(i) udział w referendum uwłaszczeniowym 18 lutego?</i>	
	Tak	Nie
Na Jana Olszewskiego	80	20
Na Lecha Wałęsę	68	32
Na Jacka Kuronia	52	48
Na Aleksandra Kwaśniewskiego	29	71
<i>Na kogo głosował(a) Pan(i) w II turze wyborów prezydenckich (N=907)</i>		
Na Aleksandra Kwaśniewskiego	33	67
Na Lecha Wałęsę	70	30

Spośród elektoratów partii politycznych na referendum najliczniej stawili się zwolennicy „Solidarności” oraz partii prawicowych (po blisko trzy czwarte). Najrzadziej lokale wyborcze odwiedzili potencjalni wyborcy Sojuszu Lewicy Demokratycznej (32%).

Tabela 5 w procentach

<i>Gdyby w najbliższą niedzielę odbywały się wybory do parlamentu, na którą z tych partii najchętniej oddał(a)by Pan(i) swój głos?</i>	<i>Czy brał(a) Pan(i) udział w referendum uwłaszczeniowym 18 lutego?</i>	
	Tak	Nie
Partie prawicy pozaparlamentarnej	73	27
NSZZ „Solidarność”	73	27
Unia Wolności	56	44
Unia Pracy	45	55
Polskie Stronnictwo Ludowe	43	57
Sojusz Lewicy Demokratycznej	32	68

Wydaje się, że polityka faktycznie przesłoniła społeczny i gospodarczy charakter kwestii, o których rozstrzygano w referendum. Zapewne sprzyjała temu niejasność głównego pytania referendum prezydenckiego, w tym brak jednoznacznej interpretacji terminu „uwłaszczenie”, a także - być może - okoliczności jego uchwalenia. Można sądzić, że w świadomości większości społeczeństwa referendum zaistniało jako jeszcze jedno zdarzenie

polityczne z „wydłużonej” kampanii wyborczej. Sprawa uwłaszczenia stała się sprawą polityczną i sympatie polityczne wyraźnie determinowały udział w tym przedsięwzięciu.

Należy jednak zastrzec, iż być może nie jest to wpływ tak silny jak wynikałoby z powyższych danych. Przypomnijmy, że aż co dziesiąty badany uważa, iż powinien był uczestniczyć w głosowaniu, choć nie zrobił tego. Należy zatem sądzić, że obecne podziały polityczne w dużym stopniu nakładają się na deklaracje o udziale w referendum. Trudno powiedzieć, w jakim stopniu oceny referendum dokonywane *post factum* decydują o obecnych deklaracjach na temat udziału w nim.

CZY ZMIENIŁ SIĘ STOSUNEK DO PRYWATYZACJI?

Brak sukcesu referendum nie oznacza jednak, że sprawy, o których w nim rozstrzygano, są dla ludzi nieważne lub że społeczeństwo nie akceptuje prywatyzacji. Tylko co dziesiąty ankietowany uważa, że społeczeństwo nie uczestniczyło w referendum, ponieważ nie chce prywatyzacji majątku państwowego. Na podstawie analiz porównawczych można nawet powiedzieć, że obecnie prywatyzacja ma w polskim społeczeństwie wyjątkowo dobre notowania.

Tabela 6

w procentach

Czy, Pana(i) zdaniem, prywatyzacja jest dla polskiej gospodarki przedsięwzięciem:	'91		'92		'93			'94		'95		'96
	VIII	V	IX	XI	IV	VII	XI	IV	VII	V	X	III
— korzystnym	26	18	24	32	36	28	29	34	29	37	33	37
— w takim samym stopniu korzystnym, co niekorzystnym	26	34	28	30	29	30	31	31	38	26	28	31
— niekorzystnym	27	30	26	19	21	29	21	21	22	28	20	18
Trudno powiedzieć	21	18	22	19	14	13	18	14	11	9	18	14

Odsetek osób przekonanych o zgubnych skutkach prywatyzacji dla polskiej gospodarki jest obecnie najniższy od pięciu lat, natomiast odsetek osób dostrzegających korzyści z niej płynące utrzymuje się na dość wysokim poziomie. Podobnie więcej zwolenników ma opinia, że prywatyzacja jest obecnie prowadzona zbyt opieszale, niż teza przeciwna, iż proces prywatyzacji przebiega zbyt szybko.

Tabela 7

w procentach

<i>Czy, Pana(i) zdaniem, zmiany w kierunku sprywatyzowania polskiej gospodarki przebiegają:</i>	'90	'91	'92		'93		'94			'95		'96
	IX	IV	IV	IX	IV	X	I	IV	VII	V	X	III
- zbyt wolno	46	38	36	34	45	22	26	34	37	42	35	37
- we właściwym tempie	33	40	22	16	14	19	21	20	19	16	17	20
- zbyt szybko	12	16	18	14	19	31	33	24	24	20	20	20
Trudno powiedzieć	9	6	23	36	22	28	19	22	20	22	27	23

Zwolennicy prywatyzacji w większości deklarują, iż wzięli udział w referendum, natomiast jej przeciwnicy, a także ankietowani dostrzegający w niej tyle samo korzyści, co złych skutków, raczej pozostali w domu.

Tabela 8

w procentach

<i>Czy, Pana(i) zdaniem, prywatyzacja jest dla polskiej gospodarki przedsięwzięciem:</i>	<i>Czy brał(a) Pan(i) udział w referendum uwłaszczeniowym 18 lutego?</i>	
	Tak	Nie
- korzystnym	52	48
- w takim samym stopniu korzystnym, co niekorzystnym	36	64
- niekorzystnym	39	61
Trudno powiedzieć	31	69
<i>Czy, Pana(i) zdaniem, zmiany w kierunku sprywatyzowania polskiej gospodarki przebiegają:</i>		
- zbyt wolno	51	49
- we właściwym tempie	39	61
- zbyt szybko	39	61
Trudno powiedzieć	31	69

EFEKT EDUKACYJNY

Można było oczekiwać, że nawet jeśli referendum nie zakończyło się frekwencyjnym sukcesem, to jednak spełniło swoją funkcję jako część procesu edukacji społeczeństwa na tematy związane z prywatyzacją czy sposobami przeprowadzenia powszechnego uwłaszczenia. W rezultacie można było się spodziewać, że będzie ono przedsięwzięciem wartościowym, gdyż w toku kampanii informacyjnej wiele osób pogłębi swoją wiedzę. Jednak również ten edukacyjny walor referendum okazuje się mocno wątpliwy.

Budzące od początku najwięcej kontrowersji, choć pozornie najprostsze pytanie referendum prezydenckiego, dotyczące uwłaszczenia obywateli, tylko w niewielkim stopniu stało się dla społeczeństwa bardziej zrozumiałe. Na miesiąc przed referendum⁵ aż 57%

⁵ Patrz komunikat CBOS „Referendum uwłaszczeniowe i w sprawie rozdysponowania majątku narodowego”, luty '96.

badanych nie potrafiło wyjaśnić pojęcia „powszechne uwłaszczenie”⁶. Po referendum czytelność tej problematyki wzrosła jedynie w granicach błędu statystycznego. Wśród osób umiejących wyjaśnić treść tego pytania obniżył się nieco odsetek odpowiedzi nieprawidłowych. Obecnie tylko 2% badanych z tej grupy utożsamia uwłaszczenie z reprivatyzacją bądź sądzi, że pytanie to dotyczy statusu prawnego własności prywatnej w Polsce. Badani umiejący wyjaśnić pojęcie uwłaszczenia nadal najczęściej tłumaczą je jako rozdysponowanie majątku narodowego, także tego, który został wypracowany w ciągu 50 lat istnienia PRL, między obywateli (34% wskazań - w stosunku do stycznia wzrost o 12 punktów procentowych). Obecnie tylko 11% respondentów z tej grupy (w styczniu 18%) kojarzy uwłaszczenie ściśle z prywatyzacją, powszechną prywatyzacją lub też z rozdysponowaniem majątku za pośrednictwem akcji bądź świadectw udziałowych.

Wzrosła nieco orientacja co do przedmiotu działania Narodowych Funduszy Inwestycyjnych. W tym przypadku dysponujemy danymi porównawczymi z połowy ubiegłego roku. Nie zmienił się odsetek osób nie umiejących wybrać żadnego z zaproponowanych określeń charakteryzujących przedmiot działania NFI.

Tabela 9

w procentach

<i>Czy, Pana(i) zdaniem, nazwa Narodowe Fundusze Inwestycyjne oznacza:</i>	maj '95	marzec '96
Fundusze, które będą zarządzały przedsiębiorstwami uczestniczącymi w Programie Powszechnej Prywatyzacji	36	40
Fundusze, które będą inwestowały oszczędności obywateli	13	10
Fundusze, które będą inwestowały pieniądze w ubezpieczenia	12	8
Fundusze, które zarządzają pieniędzmi osób grających na giełdzie	3	4
Trudno powiedzieć	36	37

W niewielkim stopniu zmniejszył się odsetek odpowiedzi nieprawidłowych - obecnie co dziesiąty badany sądzi, że NFI będą zajmowały się inwestowaniem oszczędności obywateli, a co dwunasty - że będą działały w sektorze ubezpieczeń. Trudno jednak przesądzić, czy w tym wypadku ujawnia się edukacyjne znaczenie kampanii informacyjnej, poprzedzającej referendum uwłaszczeniowe, czy też po prostu jest to efekt wprowadzania w życie samego programu NFI. Jakkolwiek jednak by było, efekty edukacyjne tej działalności nie wydają się oszałamiające.

⁶ Pytanie brzmiało: „A gdyby ktoś z rodziny, znajomych poprosił Pana(i) o wyjaśnienie, co oznacza, na czym ma polegać powszechne uwłaszczenie, to jak by Pan(i) to wytłumaczył(a)?”

Warto dodać, że pytanie o NFI było jedynym z pytań referendum, na które większość uczestników odpowiedziała negatywnie. W kolejnych badaniach poprzedzających referendum odnotowaliśmy wyraźny spadek poparcia dla koncepcji rozszerzenia programu NFI, choć oczywiście ze względu na deklaracyjny charakter odpowiedzi ankietowych odsetek ten nie sięgnął wartości faktycznych. **Może to potwierdzać tezę o rosnącym w toku kampanii znaczeniu uwarunkowań politycznych dla decyzji związanych z referendum, spychających na dalszy plan meritum sprawy, która miała być rozstrzygnięta w głosowaniu.** Na pozostałe pytania ponad (lub około) 90% osób biorących udział w referendum odpowiedziało twierdząco.

SKUTKI REFERENDUM

Mimo frekwencyjnego fiaska większość badanych uważa, że w swojej polityce prywatyzacyjnej rząd powinien kierować się wynikami referendum. Pogląd ten, co oczywiste, częściej podzielają osoby, które wzięły udział w głosowaniu, ale wśród osób nie uczestniczących w referendum tylko jedna trzecia jest mu przeciwna.

Tabela 10

w procentach

<i>Czy, Pana(i) zdaniem, rząd powinien kierować się wynikami referendum czy też nie?</i>	<i>Czy brał(a) Pan(i) udział w referendum uwłaszczeniowym 18 lutego?</i>		Ogółem
	Tak	Nie	
Powinien	79	47	60
Nie powinien	13	32	24
Trudno powiedzieć	8	21	16

Można powiedzieć, że niepowodzenie referendum uwłaszczeniowego nie wpłynęło znacząco na postrzeganie referendum jako takiego. Obecnie tyle samo osób, co w grudniu '95, opowiedziało się za przeprowadzeniem w niedalekiej przyszłości referendum przedkonstytucyjnego, choć pomysł ten, jak się wydaje, ma obecnie małe szanse realizacji.

Tabela 11

w procentach

<i>W Polsce przygotowuje się właśnie nową konstytucję. Planuje się w związku z tym przeprowadzenie ogólnonarodowego referendum, w którym społeczeństwo miałoby rozstrzygnąć niektóre kwestie, jakie mają się znaleźć w konstytucji. Czy jest Pan(i) za czy też przeciw przeprowadzeniu takiego referendum przedkonstytucyjnego?</i>	XII '95	III '96
	Jestem za przeprowadzeniem referendum	69
Jestem przeciwny(a) przeprowadzeniu referendum	13	14
Trudno powiedzieć	18	19

Należy przypuszczać, że nieudane referendum uwłaszczeniowe nie zniechęciło polskiego społeczeństwa do instytucji referendum.

Zgodnie z diagnozą większości badanych, przyczyną niskiej frekwencji w referendum uwłaszczeniowym był brak orientacji Polaków w przedmiocie, którego ono dotyczyło. Przeprowadzone analizy pozwalają jednak stwierdzić, że o uczestnictwie w referendum decydowały również sympatie polityczne. Zwolennicy ugrupowań prawicowych, a szczególnie badani głosujący w I turze wyborów prezydenckich na Jana Olszewskiego, zgodnie ze swoimi deklaracjami w znacznej większości wzięli udział w referendum. Natomiast respondenci indyferentni politycznie, a zwłaszcza sympatycy koalicji rządowej, raczej pozostali w domu.

Polityzacji sprawy referendum sprzyjała też niejasność pytań. W tym przypadku ludzie chcąc głosować i nie rozumiejąc, *o co w tym wszystkim chodzi*, musieli zdać się na jakiś autorytet polityczny. Część zapewne chciała także sprostać oczekiwaniom partii opozycyjnych traktujących referendum jako okazję do przeprowadzenia testu popularności swoich ugrupowań. Partie koalicji również nie były zbyt entuzjastycznie nastawione wobec koncepcji powszechnego uwłaszczenia obywateli, co ujawniało się przede wszystkim w niedostatku środków zaangażowanych w popularyzację idei i problematyki związanej z referendum uwłaszczeniowym. Z jednej strony traktowały to jako projekt „obcy” politycznie, zgłoszony przez kogo innego, z drugiej zaś - sama koncepcja uwłaszczenia w proponowanej formule nie wydaje się zgodna z polityką obecnej koalicji rządzącej.

Być może referendum uwłaszczeniowe miałyby większy sens i przyniosłoby lepsze efekty, gdyby zdołano je połączyć z referendum przedkonstytucyjnym. Jednak, jak się wydaje, w tym przypadku krótkookresowe interesy polityczne i doraźne cele, wynikające z wyborczej walki, zwyciężyły nad długofalowym interesem państwa.

A N E K S

PODZIAŁ NA REGIONY W BADANIACH CBOS

1. Region północny:

09 woj. elbląskie
10 woj. gdańskie
17 woj. koszalińskie
26 woj. olsztyńskie
39 woj. słupskie
41 woj. szczecińskie

2. Region zachodni:

11 woj. gorzowskie
12 woj. jeleniogórskie
20 woj. legnickie
45 woj. wałbrzyskie
47 woj. wrocławskie
49 woj. zielonogórskie

3. Region środkowozachodni:

05 woj. bydgoskie
13 woj. kaliskie
16 woj. konińskie
21 woj. leszczyńskie
29 woj. pilskie
32 woj. poznańskie
44 woj. toruńskie
46 woj. wrocławskie

4. Region środkowy:

01 woj. warszawskie
07 woj. ciechanowskie
24 woj. łódzkie
30 woj. piotrkowskie
31 woj. płockie
34 woj. radomskie
37 woj. sieradzkie
38 woj. skierniewickie

5. Region wschodni:

02 woj. białkopodlaskie
03 woj. białostockie
06 woj. chełmskie
22 woj. lubelskie
23 woj. łomżyńskie
28 woj. ostrołęckie
36 woj. siedleckie
40 woj. suwalskie
48 woj. zamojskie

6. Region południowo-wschodni:

15 woj. kieleckie
18 woj. krakowskie
19 woj. krośnieńskie
25 woj. nowosądeckie
33 woj. przemyskie
35 woj. rzeszowskie
42 woj. tarnobrzeskie
43 woj. tarnowskie

7. Region południowo-zachodni:

04 woj. bielskie
08 woj. częstochowskie
14 woj. katowickie
27 woj. opolskie

Tabela 1. Czy brał(a) Pan(i) udział w referendum uwłaszczeniowym 18 lutego?

	(%)		
	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	42	58	1208
Płeć			
Mężczyźni	45	55	571
Kobiety	38	62	637
Wiek			
do 24 lat	33	67	183
25-34	34	66	221
35-44	47	53	277
45-54	47	53	174
55-64	48	52	170
65 lat i więcej	39	61	182
Miejsce zamieszkania			
Wieś	37	63	449
Miasto do 20 tys.	38	62	142
od 21 do 100 tys.	40	60	249
101-500 tys.	49	51	237
501 tys.i więcej mieszk.	49	51	130
Region			
Północny	42	58	139
Zachodni	34	66	129
Środkowozachodni	35	65	199
Środkowy	38	62	210
Wschodni	38	62	152
Południowo-wschodni	62	38	178
Południowo-zachodni	41	59	201
Wykształcenie			
Podstawowe	32	68	397
Zasadnicze zawodowe	42	58	340
Średnie	46	54	379
Wyższe	62	38	92
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	56	44	73
Prac.umysł.niż.szczebla	42	58	120
Pracownicy fiz.- umysł.	47	53	65
Robotnicy wykwalifikowani	48	52	126
Robotnicy niewykwalifik.	34	66	57
Rolnicy	30	70	71
Prywatni przedsiębiorcy	42	58	43
Bierni zawodowo			
Renciści	40	60	158
Emeryci	49	51	223
Uczniowie i studenci	34	66	54
Bezrobotni	27	73	138
Gospodynie domowe i inni	40	60	79
Pracujący poza rolnictwem			
Sfera budżetowa	51	49	124
Sektor państwowy	44	56	134
Sektor prywatny	45	55	232
Spółdzielczość	47	53	29
Dochody na jedną osobę			
Poniżej 150 zł	38	62	294
151 - 225	38	62	233
226 - 325	43	57	293
326 - 425	48	52	169
Powyżej 426 zł	45	55	173
Ocena własnych war. mater.			
Złe	40	60	447
Średnie	41	59	512
Dobre	46	54	248
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	63	37	89
Raz w tygodniu	47	53	701
Kilka razy w roku	29	71	306
W ogóle nie uczestniczy	23	77	110
Poglądy polityczne			
Lewica	26	74	286
Centrum	40	60	333
Prawica	62	38	332
Trudno powiedzieć	36	64	256

Tabela 2. Czy, Pana(i) zdaniem, nazwa **Narodowe Fundusze Inwestycyjne** oznacza fundusze, które:
1 - będą inwestowały pieniądze na ubezpieczenia; 2 - będą zarządzały przedsiębiorstwami
uczestniczącymi w PPP; 3 - zarządzają pieniędzmi osób grających na giełdzie; 4 - będą
inwestowały oszczędności obywateli

(%)

	1	2	3	4	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	8	41	4	10	37	1203
Płeć						
Mężczyźni	7	47	5	10	31	567
Kobiety	9	35	3	10	43	636
Wiek						
do 24 lat	4	45	4	17	29	181
25-34	8	47	4	8	34	220
35-44	10	54	4	10	22	275
45-54	9	42	4	11	34	175
55-64	8	28	6	9	50	169
65 lat i więcej	10	19	1	6	64	182
Miejsce zamieszkania						
Wieś	7	31	4	11	48	449
Miasto do 20 tys.	6	40	4	10	40	142
od 21 do 100 tys.	5	51	5	8	31	246
101-500 tys.	13	47	4	10	25	234
501 tys. i więcej mieszk.	14	43	2	11	31	131
Region						
Północny	7	42	5	10	36	139
Zachodni	4	53	2	6	35	129
Środkowo-zachodni	6	36	5	17	36	199
Środkowy	11	43	3	10	32	210
Wschodni	13	33	4	11	39	152
Południowo-wschodni	7	34	3	5	50	178
Południowo-zachodni	8	44	5	10	32	196
Wykształcenie						
Podstawowe	8	24	4	10	54	397
Zasadnicze zawodowe	8	36	6	13	37	337
Średnie	10	54	3	8	25	378
Wyższe	2	76	2	5	15	92
Grupa społ.-zaw. pracujący						
Kadra kier., inteligencja	1	71	4	10	15	73
Prac. umysł. niż. szczebla	12	63	2	7	16	120
Pracownicy fiz.- umysł.	0	48	5	17	30	66
Robotnicy wykwalifikowani	9	45	8	15	24	126
Robotnicy niewykwalifik.	8	49	2	13	28	57
Rolnicy	13	33	3	8	44	71
Prywatni przedsiębiorcy	3	56	5	6	30	43
Bierni zawodowo						
Renciści	9	19	2	11	60	157
Emeryci	10	30	5	6	50	222
Uczniowie i studenci	3	55	0	20	23	52
Bezrobotni	8	34	9	12	41	138
Gospodynie domowe i inni	13	37	7	1	42	77
Pracujący poza rolnictwem						
Sfera budżetowa	6	62	2	11	18	124
Sektor państwowy	9	52	9	13	17	135
Sektor prywatny	5	54	4	10	27	232
Spółdzielczość	10	39	2	12	36	29
Dochody na jedną osobę						
Poniżej 150 zł	8	31	3	10	47	293
151 - 225	9	35	5	10	40	233
226 - 325	9	43	6	9	32	290
326 - 425	7	42	2	12	37	169
Powyżej 426 zł	9	60	3	5	23	173
Ocena własnych war. mater.						
Złe	9	34	3	12	41	446
Średnie	6	43	6	9	36	510
Dobre	11	47	2	8	33	246
Udział w prakt. religijnych						
Kilka razy w tygodniu	6	20	1	7	66	89
Raz w tygodniu	9	41	4	10	36	698
Kilka razy w roku	7	43	6	12	32	303
W ogóle nie uczestniczy	8	50	0	8	35	110
Poglądy polityczne						
Lewica	9	47	3	16	25	284
Centrum	9	42	5	11	33	331
Prawica	8	50	4	8	30	332
Trudno powiedzieć	7	20	4	5	65	255

Tabela 3. Czy prywatyzacja jest dla polskiej gospodarki przedsięwzięciem: 1 - korzystnym; 2 - w takim stopniu korzystnym, co niekorzystnym; 3 - niekorzystnym

	(%)				
	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	37	31	18	14	1207
Płeć					
Mężczyźni	44	27	19	10	571
Kobiety	31	34	18	17	637
Wiek					
do 24 lat	38	39	14	9	182
25-34	36	35	20	9	221
35-44	41	32	18	8	277
45-54	41	26	20	12	175
55-64	38	27	15	20	169
65 lat i więcej	28	23	22	27	182
Miejsce zamieszkania					
Wieś	31	31	22	17	448
Miasto do 20 tys.	32	35	22	11	141
od 21 do 100 tys.	39	34	15	12	249
101-500 tys.	48	25	13	14	237
501 tys. i więcej mieszk.	46	29	16	9	131
Region					
Północny	37	29	22	12	139
Zachodni	43	34	12	11	129
Środkowozachodni	32	39	18	12	199
Środkowy	38	31	16	15	210
Wschodni	33	29	21	17	150
Południowo-wschodni	37	26	23	14	178
Południowo-zachodni	42	28	17	14	201
Wykształcenie					
Podstawowe	30	25	22	23	397
Zasadnicze zawodowe	33	34	23	10	340
Średnie	41	36	14	9	379
Wyższe	70	22	4	4	92
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	58	27	5	11	73
Prac. umysł. niż. szczebla	50	29	16	5	119
Pracownicy fiz.- umysł.	35	37	17	10	66
Robotnicy wykwalifikowani	37	35	22	7	126
Robotnicy niewykwalifik.	38	25	27	10	57
Rolnicy	30	25	30	15	70
Prywatni przedsiębiorcy	55	25	15	5	43
Bierni zawodowo					
Renciści	30	24	22	25	158
Emeryci	35	25	17	22	223
Uczniowie i studenci	35	39	8	18	54
Bezrobotni	34	39	19	8	138
Gospodynie domowe i inni	25	48	17	10	79
Pracujący poza rolnictwem					
Sfera budżetowa	50	23	17	10	123
Sektor państwowy	37	36	19	7	135
Sektor prywatny	43	29	22	6	232
Spółdzielczość	52	19	17	13	29
Dochody na jedną osobę					
Poniżej 150 zł	24	34	25	17	294
151 - 225	32	34	21	12	233
226 - 325	44	27	16	13	293
326 - 425	39	32	14	14	168
Powyżej 426 zł	51	28	11	10	173
Ocena własnych war. mater.					
Złe	34	30	21	15	446
Średnie	34	34	18	14	513
Dobre	50	25	13	11	247
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	33	29	9	28	89
Raz w tygodniu	36	31	20	13	701
Kilka razy w roku	37	32	19	12	305
W ogóle nie uczestniczy	50	24	14	12	110
Poglądy polityczne					
Lewica	32	40	19	8	286
Centrum	38	35	18	9	333
Prawica	53	24	14	9	332
Trudno powiedzieć	21	24	23	32	256

Tabela 4. Czy jest Pan(i) za czy przeciw przeprowadzeniu referendum przedkonstytucyjnego?

(%)

	Jestem za	Jestem przeciw	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	67	14	19	1207
Płeć				
Mężczyźni	73	14	13	571
Kobiety	62	14	24	637
Wiek				
do 24 lat	70	10	20	182
25-34	67	11	22	221
35-44	74	15	12	277
45-54	65	21	14	175
55-64	64	14	22	169
65 lat i więcej	57	15	28	182
Miejsce zamieszkania				
Wieś	62	13	26	448
Miasto do 20 tys.	72	14	14	141
od 21 do 100 tys.	65	13	22	249
101-500 tys.	70	18	12	237
501 tys. i więcej mieszk.	77	15	8	131
Region				
Północny	61	15	23	139
Zachodni	69	14	17	129
Środkowozachodni	65	13	22	199
Środkowy	73	14	13	210
Wschodni	68	18	14	150
Południowo-wschodni	58	14	28	178
Południowo-zachodni	73	12	15	201
Wykształcenie				
Podstawowe	61	11	28	397
Zasadnicze zawodowe	69	12	19	340
Średnie	69	18	13	379
Wyższe	76	17	7	92
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	78	16	6	73
Prac.umysł.niż.szczębla	76	19	5	119
Pracownicy fiz.- umysł.	65	5	30	66
Robotnicy wykwalifikowani	75	12	13	126
Robotnicy niewykwalifik.	63	14	23	57
Rolnicy	70	11	19	70
Prywatni przedsiębiorcy	71	25	4	43
Bierni zawodowo				
Renciści	60	14	25	158
Emeryci	60	14	26	223
Uczniowie i studenci	72	9	19	54
Bezrobotni	67	13	20	138
Gospodynie domowe i inni	62	15	23	79
Pracujący poza rolnictwem				
Sfera budżetowa	79	14	7	123
Sektor państwowy	74	18	7	135
Sektor prywatny	68	15	17	232
Spółdzielczość	74	5	21	29
Dochody na jedną osobę				
Poniżej 150 zł	66	14	20	294
151 - 225	71	10	19	233
226 - 325	64	16	20	293
326 - 425	69	13	18	168
Powyżej 426 zł	70	19	12	173
Ocena własnych war. mater.				
Złe	69	13	17	446
Średnie	64	15	21	513
Dobre	69	14	18	247
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	49	9	41	89
Raz w tygodniu	67	14	19	701
Kilka razy w roku	70	16	13	305
W ogóle nie uczestniczy	71	14	14	110
Poglądy polityczne				
Lewica	71	21	8	286
Centrum	67	13	20	333
Prawica	79	11	9	332
Trudno powiedzieć	46	12	42	256